

Leven aan boord van de HZ45

Tekst en foto's: Evert Bruinekool

Hennie Roukens (71 jaar) en Dick Schaap (64 jaar) hebben allebei in hun jongensjaren als knecht op de HZ45 voor Jacob Koeman gewerkt. De HZ45, momenteel eigendom van Piet en Lydia Weisenbach, is in 1892 gebouwd op de werf van Schaap in Huizen. De werfeigenaar schonk de botter aan de zeventienjarige Willem Koeman. Zijn zoon, Jacob Koeman (1897) viste tot 1953 met het schip. Zowel Roukens als Schaap werken tegenwoordig op vrijwillige basis in het Huizer Museum Het Schoutenhuis en proberen zo het visserijverleden van Huizen voor een breed publiek toegankelijk te maken.

Hennie Roukens maakte in 1940, op tienjarige leeftijd, kennis met Jacob Koeman. "De Duitsers hadden de school bezet en ik was bijna dagelijks bij de haven te vinden. Als de HZ45 daar lag, wist iedereen dat ze me daar konden vinden. Ik was helemaal gek met die botter." Dat jaar telde Roukens vijf botters. "Je had de HZ5 van E. Blessie, de HZ31 van Jan Korsi, de HZ45 van Jaap Koeman, de HZ81 van Jaap Van der Poel en de *Vieter 4* van de kustvisser Daantje Wormster. Voor de rest waren er vooral vletten en Staverse jollen. Die gingen veel snoekbaarsvissen onder de Durgerdamse wal en onder de wal bij Muiden. Al met al waren er zo'n dertig vissersschepen actief."

De HZ45 had echter zijn hart gestolen. "In 1943, de school was nog steeds bezet, kwam Koeman 's avonds met mijn ouders praten. Zijn knecht was 73 jaar en dat ging echt niet meer. Hij vroeg of ik mee kon helpen op de botter." Tot grote vreugde van Roukens gaven zijn ouders toestemming. "De twee volgende jaren was ik afwisselend weken op de botter en dan weer weken thuis."

Het werk voor de jonge Roukens was niet zwaar: "Jaap hield rekening met mijn leeftijd. 's Avonds om zes uur stuurde hij mij naar kooi. Rond middernacht werd ik wakker gemaakt om de kuul binnenboord te halen en een uur later weer uit te zetten. Daarna ging ik weer slapen en rond vijf uur 's ochtends stond ik weer op om de kuul te halen. Die tijden konden, al naar gelang de weeromstandigheden en hoe lang je aan de kuul bleef liggen, variëren. Als de kuul gehaald was, begonnen de dagelijkse taken. Eerst zette ik koffie en maakte ik een paar sneden roggebrood. Die bracht ik dan naar Jaap en Gerrit." Roukens leerde niet al te kies-

Een oude opname van de HZ 45 toen er nog met de botter werd gevist.

Jacob Koeman op het voordek.

keurig te zijn. "Het roggebrood werd in het vochtige vooronder bewaard. Het was dus altijd snel beschimmeld. Van weggooien was echter geen sprake en stukken eraf snijden gebeurde evenmin. Ik bakte het brood dan weer aan beide kanten, zodat het droogde en dat aten we. Ook de melk kreeg een behandeling. De verse melk die maandag meeinging was van zaterdag. Tot maandag was het goed drinkbaar. 's Zomers echter moest je de melk maandag goed opkoken en doorkoken en met een beetje goede wil kon je de melk dan dinsdag ook nog drinken."

Na het ontbijt hielp Roukens met het sorteren van de vangst van die nacht. "Alles wat afviel, zoals jonge snoekbaars, haalde ik eruit om schoon te maken voor de middagmaaltijd. Niets werd verspild." Als het 's middags rustig weer was, vroeg Jacob Koeman de jongen soms de Bijbel te lezen. "Doe maar Johannes 15" was meestal de opdracht. Heel soms mocht de jonge Roukens aan het roer staan, als Gerrit ziek was en Jaap bijna omviel van de slaap. "Dat gebeurde niet vaak maar als het gebeurde, was ik zo trots als een pauw."

NIETS VOOR DE DUITERS

De houding van Jacob Koeman tegenover de Duitse bezetter heeft op Roukens een onuitwisbare indruk gemaakt. "Op een keer stond Jaap aan het roer en ik aan het zwaard, toen wij werden aangehouden door de Duitsers. "Niet kijken", riep Jaap "doe net of je niets gehoord hebt!" De Duitsers herhaalden hun boodschap: "Wir müssen lange Dünne haben!" Zij kenden het woord voor paling niet. Jaap voer stug door en de Duitsers haalden hun ankerketting op. Ze kwamen achter ons aan en schoten een waarschuwingssalvo voor de botter langs. "Niet kijken, duik achter het zwaard. Daar kan je niets gebeuren", riep Jaap mij toe en bleef doorvaren. Hij ging rechtstreeks op een zandplaat af en kon daar overheen omdat het een noordwestenwind was. De Duitsers voeren inmiddels op volle vaart achter ons aan en zaten direct muurvast. Jaap ging door en zeilde met de kop naar de haven toe heel scherp de pier aan. In één lijn voer hij door naar de afslag waar wij direct werden gelost. Anderen brachten direct eten en drinken aan boord, zodat wij vrijwel onmiddellijk weer naar buiten konden. Omdat de Duitsers wisten om welk schip het ging, liep Jaap een enorm risico. Toch wilde hij niets aan die Duitsers afstaan. Hij voer richting Harderwijk en na verloop van tijd kwamen wij weer terug. We hebben er nooit meer iets van gehoord." Later hoorde Roukens dat de Duitse boot aanzienlijke schade had opgelopen. "Er moest een sleepboot uit Amsterdam aan te pas komen om de boot eraf te slijpen. De mitrailleur voorop was zelfs afgebroken." De inmiddels gepensioneerd Willem Koeman liet zich evenmin door de gevaren afschrikken. "Hij heeft zich in die tijd weleens in het kabelgat verstopt en kwam pas te voorschijn als wij op zee waren. Zo graag wilde hij mee naar zee."

Jacob Koeman toonde zich in confrontaties met de Duitsers keer op keer onverschrokken. "Op een keer kwam een scherp jacht met Hitlerjugend langszij. Zij wilden ook paling hebben. Die jongens, ik denk dat ze vijftien of zestien jaar oud waren, stonden met enterhaken klaar om ons te enteren. Jaap werd woedend, pakte het anker en zei: 'De eerste die springt, sla ik dood. Wat er ver-

Hennie Roukens en Dick Schaap.

der gebeurt, zie ik dan wel'. De jongens sprongen niet en kregen evenmin paling." Ook zwarthandelaren meed Koeman. "Bij vrijwel iedere visser die in de buurt van de wal kwam, kwamen de zwarthandelaren met een motorvlet naar je toe. Jaap gaf nooit paling, nooit." De paling die Koeman op die manier uit handen van de bezetter en de zwarthandelaren hield, was bestemd voor enkele gezinnen in de omgeving. "Ik had zakjes met paling om mijn middel gebonden", vertelt Roukens. "In zo'n zakje paste precies twee pond paling. Daarmee ging ik naar bepaalde adressen die Jaap mij had doorgegeven. Aan hen stond Jaap met liefde zijn vangst af." De vangsten in die jaren waren goed. "In 1943 vingen wij gemiddeld twaalf palingen op een vierkante meter. Dan konden we soms al na één trek met zeshonderd pond terug naar de haven. En zeker in die periode kwam die enorme vangst goed van pas."

Niet alleen de bezetter, ook de bevrijders van Nederland zorgden voor heel wat opwindende in het leven van Roukens. "Toen ik net bezig was de fok op te rollen, kwam er een squadron Engelse vliegtuigen over. De vliegtuigen draaiden boven zee voor de haven langs en gooiden zich plat op hun kant. 'Die gaan in de aanval op die twee Duitse schepen', dacht ik. Er volgde een mitrailleurssalvo en vanaf de plecht zagen wij een spoor van kogels de haven in gaan. Een van de Duitsers zat onder de tafel en om eerlijk te zijn had ik ook die neiging. Later realiseerden wij ons dat de Engelsen het op de landinwaarts gelegen zenderinstallaties hadden gemunt en niet op de Duitse schepen."

VLIEGTUIGWRAKKEN

Naarmate het aantal vliegtuigwrakken in het IJsselmeer toenam, beseftte de bemanning welk risico zij liep. "De meeste vliegtuigwrakken werden onmiddellijk met boeien afgezet, maar een enkeling bleef onopgemerkt", vertelt Roukens. "Als je dan met de kuul aan stukken van het vliegtuig vast kwam te zitten, was dat levensgevaarlijk. Het is ons één keer overkomen. Jaap gaf direct opdracht de touwen van de kuul door te snijden. Deed je dat niet, dan werd je zonder meer onderuit gehaald. Toch was ook het doorhakken van de touwen niet zonder risico. De botter, die niet meer de druk van de kuul achter zich had en met alle zeilen in top voer, kreeg dan zo'n klap dat de mast bijna het water raakte. Zeker een

Huizer botter schept, als hij plat gaat, achter water. Ik stond dan in het vooronder tot mijn knieën in het water." Eind 1944 was het vissen op het IJsselmeer niet meer mogelijk. "De vliegtuigwrakken vormden daarvoor een te groot risico. Menig visser kwam met zijn kuul vast te zitten en nu ook in bommen. Jaap ging met de HZ45 vanuit Lemmer varen, maar van mijn ouders mocht ik niet mee." De bevrijding betekende voor de inmiddels vijftienjarige Roukens het einde van zijn visserijperiode: "Ik moest weer naar school."

DICK SCHAAP

Na de oorlog mocht Dick Schaap, zijn moeder was een volle nicht van Jacob Koeman, af en toe met de HZ45 meevaren. "Ik begon in 1948, toen ik elf jaar was en ben met Jaap meegegaan tot 1952." Schaap noemt zich geen knecht maar 'hulp/passagier'. "Ik wilde graag als passagier mee, maar daar deed Jaap niet aan. Toen heeft mijn moeder uiteindelijk gezegd dat ik dan zijn hulpje was. De hulp was Koeman meer dan welkom, omdat het in die periode moeilijk was knechten te vinden. Schaap kon het ook goed vinden met Jacob Koeman. "Als je je gehoorzaam toonde en je was niet te waaghalzerig, dan was het heel goed verkeren met Jaap. Hij was een rechtschapen man, die alles vertelde over zijn botter en de visserij aan wie interesse toonde." In tegenstelling tot Roukens hoefde Schaap niet voor het ontbijt te zorgen. "Ik weet niet waarom, maar Jaap heeft mij altijd toch meer als passagier dan als hulp gezien. Wel werd ik 's nachts en 's ochtends vroeg wakker gemaakt om de kuul te halen. Dat vond ik helemaal niet erg, want heel vaak aten wij daarna verse snoekbaars en daar was ik gek op."

DROGE HUMOR

Jacob Koeman had, zo stelt Schaap, een droge humor die niet altijd werd begrepen. "Als we een week niets hadden gevangen, zei Jaap: 'Dirk, we hebben niets verdiend en je hebt de hele week meegegeten. Bovendien moeten de netten worden vernieuwd. Dit kan zo niet.' Het huilen stond mij dan nader dan het lachen en eenmaal terug in de haven rende ik naar huis. 'Ik moet geld hebben', schreeuwde ik naar mijn moeder om even later met een rijksdaalder in mijn vuist geklemd weer bij Jaap terug te komen. 'Nou jochie toch, dat had echt niet hoeven', reageerde hij dan, duidelijk van zijn stuk gebracht. Zo had hij het dus niet bedoeld." Voor de jonge Schaap was vooral het bezoek aan andere steden een ervaring. "Huizen en Bunschoten, die plaatsen kende ik. Maar het katholieke Volendam was gewoon een andere wereld. Daar liepen veel mensen in klederdracht. Op een gegeven moment ging een vrouwtje met een puntmutsje met een knie op de grond zitten. Ik begreep er niets van. Later legde Jaap uit dat ze knielde voor meneer pastoor omdat die ouwel bij zich had."

GEEN MOTOR

Hoewel Schaap niet tot het einde met Koeman heeft meegevaaren, weet hij dat de visser bijna op het water is gestorven. "Jaap was een eerlijke, stille, sterke, stoere zeebonk. Zijn familie was zeer rechtlijnig in het geloof: 'Zo is het leven en zo moet het ook geleefd worden. Niet zeuren maar doorgaan.' Jaap zeurde dan ook niet toen hij in 1953 op zee ineens enorme pijn in zijn buik kreeg.

Een visser aan de dwarskuil aan de Zuidwal.

Zelfs toen de pijn steeds heviger werd, ging hij door met zijn werk. Pas toen hij letterlijk niet meer op zijn benen kon staan, is hij teruggegaan naar de wal en direct doorgegaan naar de dokter. De dokter constateerde dat hij een blinde darmontsteking had, die inmiddels al was overgegaan in een buikvliesontsteking. Jaap stierf korte tijd later op 56-jarige leeftijd."

Tot op het laatste moment voer de HZ45 zonder motor. "Ik weet nog dat Jaap altijd zei: 'God geeft water en wind, wie zijn wij om daar iets aan toe te voegen?'" In die houding heeft hij altijd volhard." De familie Koeman verkocht het schip in 1956 aan Scheepswerf Nieuwboer in Spakenburg. "Voorwaarde was wel dat Nieuwboer de botter niet zou verkopen voor de pleziervaart. Pleziervaarders voeren namelijk ook op zondag en dat was onheilig. 'Dan breken wij het schip liever af', was de boodschap van de familie. Aan hun opdracht is echter geen gehoor gegeven. Verkocht is verkocht leek Nieuwboer te denken, want hij verkocht het schip door aan een particulier."

IN DE BOEKEN

Een vragenlijst die de overheid gebruikte in het kader van de 'Afsluiting en drooglegging van de Zuiderzee 1919' biedt een overzicht van de inventaris van de HZ45 in 1920. Volgens Willem Koeman's opgave waren er op dat moment 25 ansjovisnetten, 50 sta- en drijfnetten voor de haringvangst, 8 bot- en spieringnetten, twee grote dreggen, 1 kleine dreg en 12 zijakkers. Bij de lijst zit een handgeschreven briefje van Jacob Koeman. "In dat briefje deelt hij de ambtenaren mee dat hij afziet van de overgangsregeling", weet Schaap. "Zijn vader had hem nodig en hij kon zich niet voorstellen dat hij, zoals bijna al zijn leeftijdgenoten, zijn vader in de steek zou laten. Die houding, er altijd zijn voor familie en vrienden, heeft hij altijd volgehouden."